

Timo Salminen

## Arkeologian historia nyt: tehtyä ja tehtävää

*Tämä essee tarkastelee sitä, millaisista näkökulmista arkeologian historiaa on kirjoitettu ja millaiset kysymykset ovat ajankohtaisia 2020-luvun alkaessa. Viime vuosina käyty arkeologian historiografian keskustelu on koskenut etenkin arkeologian suhdetta yhteiskuntaan, mutta sen lisäksi huomiota on kiinnitettävä konkreettisiin tutkimuskysymyksiin. Yleiskuva arkeologian historiasta muodostuu tosiasiaa useiden eri näkökulmista kirjoitettujen historioiden synteessä: voidaan käsitellä esimerkiksi instituutioita, tutkimusmenetelmiä, henkilöitä tai muita erikoiskysymyksiä. On hyödynnettävä myös kaikkea käytettävissä olevaa lähdeaineistoa. Lähestyttäessä nykyaikaa eräät lähderyhvät kuten arkeologien kirjeenvaihto miltei katoavat. Ajankohtaisia ja tutkimusta kaipaavia kysymyksiä on runsaasti sekä arkeologian sisäisen toiminnan että tieteenalan yhteiskuntasuhteen piirissä. Tämä kirjoitus nostaa joitakin niistä esiin.*

### *Arkeologins historia just nu: gjorts och bör göras*

*Den här essén undersöker från vilka perspektiv arkeologins historia har skrivits och vilka typer av frågor som är viktiga vid inledningen till 2020-talet. Diskussionen som förts kring arkeologins historiografi de senaste åren har varit fokuserad speciellt på arkeologins relation till samhället, men det är också viktigt att fästa uppmärksamheten på konkreta forskningsfrågor. Helhetsbilden över arkeologins historia bildas i själva verket i sammansmältningen av flera historier skrivna ur olika perspektiv: man kan behandla till exempel institutioner, personer eller andra specialfrågor. Man bör även utnyttja allt källmaterial som finns till förfogande. Vissa källmaterial såsom arkeologers brevväxling försvinner nästan helt då vi börjar närma oss nutid. Det finns rikligt med aktuella frågor i behov av forskning både i samband med arkeologins interna verksamhet och gällande vetenskapsgrenens relation till samhället. Den här texten lyfter fram en del av dessa frågor.*

### Taustaa

Arkeologian historiaa on kirjoitettu yli sadan vuoden ajan, ja viime vuosikymmeninä alan tutkimus on osoittanut vakiintumisen merkkejä. On julkaistu sekä yleisesityksiä (esim. Trigger 2006; Díaz-Andreu 2007; Baudou 2004; Immonen 2016; Platonova 2010; Musin (red.) 2009), erikoistutkimuksia (esim. Díaz-Andreu 2012; Baudou 2012; Jensen 2002; Ojala 2009; Salminen 2003; 2014; Svešnikova 2009; Smirnov 2011) että artikkelikokoelmia (Pohjois-Euroopassa esim. Jensen (ed.) 2012; Lang & Laneman (ed.) 2006; Platonova et al.

(red.) 2011).<sup>1</sup> Tämä kirjoitus tavoittelee kat-  
sausta siihen, mitä arkeologian historia voi  
olla, mitä ovat sen keskeiset lähteet ja millaiset  
tutkimuskysymykset odottavat selvittämistään  
2020-luvun alkaessa. Tarkastelen aihetta tässä  
enimmäkseen Suomen ja Pohjois-Euroopan  
näkökulmista. Esseen juuret johtavat konkreet-  
tisesti lukuvuonna 2010–2011 Helsingin  
yliopistossa pitämäni luentosarjaan, mutta  
taustalla on myös aihepiiriin liittyvä muu tut-  
kimustoimintani viimeksi kuluneen 25 vuoden  
aikana. Ehkäpä kirjoitus herättää pohtimaan  
mahdollisia tutkimuskysymyksiä ja -näkökul-  
mia ja nostattaa niihin liittyvää keskustelua.

## Arkeologian historia arkeologiana ja historiana

Tieteensosiologian piirissä on käyty keskustelua siitä, poikkeako tieteellinen ajattelu muusta ajattelusta ja kuinka riippumatonta tai riippuvaista yhteiskunnasta se on. Keskustelu on koskenut pääasiassa luonnontieteiden yhteiskuntasuhdetta, sillä humanistisen tutkimuksen yhteydessä täydellisen irrallisuuden vaatimus on ollut harvinaisempi. Silti yhteys ympäröivään yhteiskuntaan on siinäkin usein nähty historiallisesti jonkinlaisena tieteenalan muotoutumis- tai lapsuusajan vaiheena, josta esimerkiksi arkeologia aikuistuttuaan on päässyt eroon ja itsenäistynyt. Esimerkiksi pohjoismaisen arkeologian historiaa 1970-luvulla käsitellyt Ole Klindt-Jensen (1975) on lähtenyt nimenomaan tällaisesta ajatusmallista. Tieteenhistoriallisen tutkimuksen näkökulmat vaihtelevat äärimmäisestä internalismista, joka selittää kaikki tieteessä tapahtuneet muutokset tieteen omilla tekijöillä, ehdottomaan eksternalismiin, joka etsii kaikelle selitystä tieteen ulkopuolisesta yhteiskunnasta. Kompromissiksi hahmoteltiin 1990-luvulle tultaessa kontekstualismiksi kutsuttu lähestymistapa, eräänlainen eksternalismin kevytversio, jossa konteksti voi olla myös tieteen sisäinen. Myönnetään siis tieteen sisäisen kehityksen mahdollisuus mutta niin, että se tapahtuu tiiviissä yhteydessä yhteiskunnallisiin taustaselityksiinsä. Oleellista on, että tieteellinen tieto on alettu nähdä sosiaalisena konstruktiona. Ei ole ollut vain suuria oivalluksia tehneitä tutkijoita vaan on ollut kokonainen tutkijoista, asianharrastajista ja yleisöstä muodostunut yhteisö, jonka piirissä ideat ovat eläneet ja muovautuneet. He puolestaan ovat eläneet yhteiskunnassa, jossa jotkin arvot ja tavoitteet ovat olleet pinnalla ja jotkin toiset syrjässä (Gustafsson 1996; 2001).

Bruce G. Triggerin ajatuksen mukaan yhteiskunnallisen kontekstin etsiminen on perusteltua laajojen kansanjoukkojen arkeologiaan kohdistuvan kiinnostuksen vuoksi. Hänen mielestään muinaistiede näyttäisi olevan sekä yleisösuhteessaan että tieteellisessä vuoropuhe-

lussaan enemmän antava kuin ottava osapuoli. Toisaalta esimerkiksi suomalaisen muinaistutkimuksen varhaiskehitys osoittaa vuorovaikutuksen olleen jatkuvasti molemminpuolista, ja saman kaksisuuntaisuuden olemassaolo voidaan osoittaa nykyisinkin. Trigger vannoo kontekstualismin ja eksternalismin nimiin. Vuonna 1995 Trigger on viitannut siihen, miten arkeologian kehitystä sanelevat sekä aatteet että se, mitä tutkijat tietävät tai uskovat tietävänsä menneisyydestä ja millaiset työkalut heillä on käytettävissään. Margarita Díaz-Andreu on painottanut yksiselitteisemmin arkeologian kiinteää sidosta poliittis-ideologisiin taustoihin (Trigger 1995; Díaz-Andreu 2007).

Arkeologian historiografiaan heijastuu sama kahtalaisuus, jonka Trigger on esittänyt varsinaisen arkeologian yhteydessä: arkeologinen dialogi jakautuu sisäiseen vuoropuheluun, jonka tarkoitus on kehittää metodista perustaa ja joka erottaa arkeologian omaksi erityisalakseen, ja ulkoiseen vuoropuheluun, jossa sisäisen dialogin saavutuksia käytetään etsittäessä yleisiä historiallisia ja ihmisen käyttäytymistä koskevia selityksiä. Saman kahtalaisuuden heijastuminen arkeologian historiografiaankin on mitä luonnollisinta. Lisäksi sisäinen ja ulkoinen dialogi käyvät omaa keskinäistä vuoropuheluaan, sillä ulkoa tuleva impulssi herättää väistämättä sisäisen keskustelun sen omaksumisen tavasta. Näiden synteesi muokkaa jälleen sekä suhtautumista uusiin herätteisiin että tieteen antia ulkomaailmalle (Trigger 2006).

Anders Gustafsson on eritellyt sekä arkeologian että yleisemmän tieteenhistorian näkökulmasta eri tapoja kirjoittaa tieteenalan historiaa. Hänen mukaansa ei ole mahdollista osoittaa pistettä, jossa arkeologian historia päättyy ja nykyarkeologia alkaa. Juuri tämä antaa mahdollisuuden problematisoida historiaa ja sen käyttöä aktiivisesti. Gustafsson jakaa tieteiden historiaa käsittelevät esitykset kahteen lajiin, tieteenhistoriaan ja oppialahistoriaan sen mukaan, onko pääasiallisena kohteena tutkimusprosessi vai tuote. Oppialahistorialla Gustafsson tarkoittaa kunkin erikoisalan edusta-

jien oman alansa menneisyyteen kohdistamaa kirjoittamista, siis sitä, mitä arkeologian historiografiakin suureksi osaksi on ollut. Lähestymistavan vaarana on, että suureen linjaan sopimaton jätetään ulkopuolelle ja menneisyyttä arvioidaan ja arvotetaan oman ajan termein ja oman ajan lähtökohdista. Arkeologian historia arkeologiana on osa tieteenalan sisäistä keskustelua, toisin kuin ulkopuolelle suuntautuva arkeologian historia historiana, jossa tieteenalan kehitystä analysoidaan ainakin ilman tiedostettuja alan sisäisiä tavoitteita (Gustafsson 1996; 2001).

Arkeologian historiografiaa uhkaa sekä ali- että ylitulkinnan vaara, koska on useita erilaisia arkeologioita. Kaukaisen esihistorian tutkimusta analysoidessa päädytään helposti ajatukseen arkeologian yhteiskunnallisesta riippumattomuudesta (alitulkinta), ja myöhäisesihistorian tutkimus taas nähdään herkästi kokonaan aatteellisista tarpeista ja pyrkimyksistä nousseena, koska yhteiskunnallisten ilmiöiden ilmeisyys korostuu myös arkeologisessa aineistossa (ylitulkinta). Kivikaudentutkimuksen yhteiskunnalliset sidokset eivät siis näyttäydy arkeologian historian tutkijalle yhtä ilmeisinä kuin rautakaudentutkimuksen sidokset. On selvää, että yhteiskunnallis-aatteellinen ympäristö on vaikuttanut ja yhä vaikuttaa arkeologian intressien suuntautumiseen, mutta yhtä yksiselitteistä ei ole, kuinka paljon ja etenkin millä tavalla se on vaikuttanut käytettyihin metodeihin tai saavutettuihin tuloksiin. Arkeologian historian tutkijan on kyettävä suhteuttamaan kunkin ajan tutkimus ajankohdan omaan standardiin. Arvioidessaan tutkimuskysymyksiä, kenttätömenetelmiä, analyysimetoja jne. hän ei saa odottaa esimerkiksi 1900-luvun alun arkeologisen tutkimuksen täyttävän nykytutkimuksen vaatimuksia.

Tieteenalan historian on oltava myös itsereflektiota ja sen pohdiskelua, millaisia toimintatapoja tieteenalan sisällä on hyväksytty ja hyväksytään. Arkeologian historia voi lisäksi olla työkalu, joka auttaa ymmärtämään paremmin kauan sitten kerättyä lähdeaineistoa. Jarl

Nordbladh (1998) on kritisoinut sitä, että arkeologian piirissä ei ole riittävästi tutkittu tieteenalan elävää hiljaista tietoa eli sitä tietoa ja niitä taustavaikuttimia, jotka eivät koskaan konkretisoidu teksteiksi.

Kysymyksenasettelusta riippumatta todellinen kontekstoiva arkeologian historiankirjoitus edellyttää kirjoittavan tutkijan tuntevan ja ymmärtävän käsittelemänsä tieteenalan luonnetta, metodeja ja teoriaa niin hyvin, että hän pystyy arvioimaan niitä sekä sinänsä että suhteessa yhteiskuntaan. Samaan aikaan hänen pitää kuitenkin pystyä arvioimaan myös käyttämäänsä yleishistoriallista lähdeaineistoa ja säilyttämään lähdekritiikki. Missä tahansa tieteenhistoriankirjoituksessa tieteenalaa sisältä katsovat saman alan tutkijat joutuvat herkästi sen harhan valtaan, että vain nykytutkimuksen hylkäävät tulkinnot ovat yhteiskunnallis-poliittisen ympäristön sanelemia tai muutoin vääristyneitä ja että meidän aikamme on löytänyt totuuden ja paljastanut vääristyneen historiakuvan. Kehityskulkua ulkopuolelta katsovan historianantutkijan on kenties helpompi välttää näitä sudenkuoppia ja tiedostaa, että yhtä lailla ennen kuin nyt jokainen vastuullinen tutkija on tavoitellut objektiivisuutta mutta että kaikkina aikoina vallitseva aatteellis-poliittinen ilmapiiri lyö leimansa lähestymistapoihin ja kysymyksenasetteluihin.

Jokainen aika kirjoittaa oman historiansa nostaen menneisyydestä esiin erilaisia näkökulmia ja kysymyksiä. Niillä aloilla ja erikoisalueilla, joista edes yleiskuvaa ei vielä ole luotu, päähuomio kohdistuu sen hahmoteluun, ja syvemmälle menevät erikoiskysymykset jäävät odottamaan. Oleellista on sen ymmärtäminen, mitä tutkimme, mikä on keskeistä niissä ilmiöissä, jotka ovat tarkastelumme kohteina, ja millaiset mahdollisuudet meillä on menneisyyden tulkitsemiseen sellaisesta näkökulmasta, joka voi tuoda vastauksia asettamiimme kysymyksiin. Todellinen menneisyyden rekonstruointi ei ole mahdollista, vaan poikkeuksetta luodaan vain kuva siitä, minkä oletamme olevan lähellä tapahtunutta. Jokainen tulkinta on siis erilainen.

## Arkeologisen ajattelun ja ymmärtämisen historiasta

Arkeologian aatehistoria tai laajemminkin arkeologisen ajattelun historia on viime vuosikymmeninä tuottanut kenties enemmän uusia näkökulmia tieteenalan kehitykseen kuin mikään muu historiografian osa-alue. Arkeologinen tutkimus on pyritty liittämään entistä tiiviimmin aatteelliseen, poliittiseen ja myös filosofiseen taustaansa. Muinaistutkimukselle eri aikoina, eri maissa ja alueilla annetut yhteiskunnalliset ja ideologiset tehtävät ovat olleet erilaisia. Joskus arkeologiyhteisö tai osa siitä on lähtenyt tietoisesti ja omasta halustaankin ajamaan yhteiskunnassa vallinnutta ideologiaa. Toisinaan yhteiskunnan odotuksia on täytetty tiedostamatta – jopa tilanteissa, joissa tutkijoille asetettuja poliittisesti värittyneitä vaatimuksia on tiedostetulla tasolla pyritty kyseenalaistamaan. Totalitaarisissa maissa tutkijoilla ei useimmiten ole ollut valinnanvaraa tai rajat ovat olleet ahtaat. Arkeologian historiankirjoitus on pyrkinyt viime vuosina analysoimaan näitä keskenään erilaisia kehityskulkuja ja niihin liittyneitä keskusteluja sekä yleismaailmallisella, alueellisella että paikallisella tasolla, yksittäisten tutkijoiden näkökulmaakaan unohtamatta (esim. Trigger 2006; Svešnikova 2009; Formozov 2004). Länsimainen tutkimus on edennyt näiden kysymysten kriittisessä käsittelyssä pidemmälle kuin venäläinen.

Erityisen huomion kohteina ovat olleet sellaiset sinänsä ilmeiset kysymykset kuin arkeologian valjastaminen nationalismin palvelukseen ja arkeologian asema totalitaarisissa valtioissa, erityisesti Neuvostoliitossa ja kansallissosialistisessa Saksassa (esim. Díaz-Andreu & Champion (eds.) 1996; Kohl & Fawcett (eds.) 1995; Steuer (Hrsg.) 2001; Härke (ed.) 2002; Fewster 2006; Salminen 2011). Viime aikoina on yhä enemmän päästy analysoimaan aivan viime vuosikymmenienkin jo historiallisiksi muuttuneita kehityskulkuja (Suomessa esim. Marila 2018). Menneisyyden ja historiankirjoituksen uusi, entistä avoimempi valjasta-

minen poliittisiin tarkoituksiin eräissä maissa on toisaalta alkanut vaikuttaa siihen, millaisia kysymyksiä historiasta on mahdollista esittää.

Koska aatehistoriallinen näkökulma arkeologiaan on jo erällä tavalla vakiintunut osaksi kaikkea arkeologian historiankirjoitusta, en käsittele sitä tässä sen laveammin vaan keskittyn seuraavassa erilaisiin erikoisalueisiin. Aatehistoria on tavallaan kypsynyt näkökulmaksi, jonka kautta voidaan tarkastella mitä hyvänsä tieteenalan historian kysymystä.

## Instituutiohistoriaa

Arkeologisten instituutioiden historian kohteina ovat museot, tutkimuslaitokset, akateemiset oppituolit, muinaistieteelliset viranomaiset jne. ja näkökulma lähellä hallintohistoriaa. Tarkastellaan yhteiskunnan ja tieteenalan sisäisen kehityksen vuorovaikutusta institutionaalisella tasolla: miten museolaitos on levinnyt, mitä on pidetty kiinnostavana ja miksi, millaisia tavoitteita museoille on asetettu, millaisia ideologioita ne ovat edistäneet yhteiskunnassa (ks. esim. Talvio 2016)? Toisaalta museohistorialla on toinen ulottuvuutensa käytännön museologisten työmenetelmien historiana. Sellaisena museohistoria tarjoaa linkin arkeologisten tutkimusmenetelmien historiaan.

Monilla arkeologiaan liittyvillä instituutioilla kuten muinaismuistohallinnolla on myös arkeologian ulkopuolelle kurottavat, yleiseen yhteiskunnan rakentamiseen liittyvät ulottuvuutensa (ks. esim. Immonen 2016). Tällaisten instituutioiden piirissä käyty periaatteellinen keskustelu valottaa laajasti aikansa menneisyyssuhdetta. Arkeologisten instituutioiden historia syntyjuurista alkaen heijastaa yhteiskunnassa vallinneita arvoja ja tavoitteita. Yhtenäiskulttuurin ja sen arvojen kyseenalaistaminen länsimaissa on helpottanut huomion kiinnittämistä keskenään kilpaileiden näkemysten välisiin jännitteisiin myös historiassa. Yhden suuren kertomuksen asemesta pyritään purkamaan esimerkiksi juuri arkeologian historiaan ja tehtävään liittyviä myyttejä. Toisaalta

samaan aikaan Venäjällä kehitys on kääntynyt takaisin kohti kansallisen yhtenäisyyden korostamista, ja siten länsimainen ja itäinen historianäkemys ovat liukumassa kauemmas toisistaan (esimerkkinä venäläisestä instituutiohistoriasta ks. Musin (red.) 2009).

Onko individualismi kulttuurissa tuonut mukanaan instituutioiden henkilöitymistä? Pikemminkin päinvastoin, sillä yleinen pyrkimys on ollut kohti rakenteellisia selityksiä. Se on kuitenkin nostanut pinnalle näkökulman identiteetin tietoisesta rakentamisesta, jota on sovellettu niin kulttuurintutkimuksessa kuin sen hallinnollisessa historiassa.

Museoiden, tutkimuslaitosten, yliopistollisten oppituijien ja muiden instituutioiden synty on keskeinen osa arkeologian vakiintumisprosessia erityisesti 1800-luvulla. Muinaisesineitä ja muita kuriositeetteja esittelevät museot syntyivät kuitenkin jo renessanssiaikana hallitsijoiden pyrkiessä korostamaan omaa ja valtakuntansa arvovaltaa. Ranskan vallankumous loi kansalaisista koostuvan valtion eli kansakunnan idean, ja myös muinaisuudesta tuli keino rakentaa tämän uudenlaisen valtion identiteettiä. Se synnytti ensimmäiset kansallismuseot, ja arkeologiaa alettiin opettaa. Margarita Díaz-Andreu on käsitellyt tätä kehitystä seikkaperäisesti kirjoittamassaan 1800-luvun arkeologian maailmanhistoriassa (2007), joka onkin lähes ainoa todellinen yleisesitys arkeologian instituutionalisoitumiskehityksestä.

## **Tutkimusmenetelmien ja toimintatapojen historiaa sellaisenaan ja yhteiskuntasuhteiden osana**

Arkeologisten tutkimusmetodien ja muiden käytännön toimintatapojen historia on tutkimusalueena instituutiohistoriaa monimutkaisempi ja -ulotteisempi. Arkeologiset toimintatavat sisältävät ajallisia kerrostumia ja alueellisista variantteja, joiden juurten jäljittäminen on usein visaista (ks. esim. Jensen (ed.) 2012). Kenttäräkeologian historiassa myös

sankari- ja roistotarinoitten vaara on lähellä. Edetessään käytännön työmenetelmistä kohti periaatteellisempia näkökulmia arkeologisten toimintatapojen historia ulottuu käsittelemään myös arkeologiaa kolonialistisena tieteenä ja sen suhdetta esimerkiksi alkuperäiskansoihin (ks. esim. Ojala 2009).

Usein arkeologisten toimintatapojen historiankirjoituksessa korostuvat poikkeustilanteet. Kuitenkin yhtäläisesti tutkimuksen arvoista on myös niin sanottu normaali arki. ”Normaalin arjen” kriteerit ovat sopimuksenvaarisia. Toimintatapojen historian tutkiminen täydentää sekä arkeologian sisäistä tieteilistä omakuvaa, käsitystä suhteesta tieteenalan ulkopuoliseen maailmaan että kuvaa siitä, miten muinaistutkimus käytännön tasolla on pyrkinyt tavoitteisiinsa. Toimintatapojen tutkimusta ei voi erottaa instituutioiden eikä tulkintojen historian analysoinnista kuin osittain.

Arkeologisten toimintatapojen historiaan liittyy myös arkeologian ja arkeologien suhde ns. suureen yleisöön, maallikoihin: miten sitä on ylläpidetty ja millaisia ristiriitoja siihen on sisältynyt? Toisaalta arkeologien yleisösuhteen historian voi nähdä myös kokonaan itsenäisenä tutkimusalueena. Yleisemmin arkeologian yleisösuhteessa on kyse yhteiskuntasuhteesta ja arkeologien toiminnasta yhteiskunnassa: millaisia intressejä arkeologia on ollut edistämässä ja mitä kenties sammuttamassa tai ajamassa sivuraiteelle? Millaiset tiedostamattomat välinearvot ovat ohjanneet arkeologiaa? Näihin kysymyksiin vastaaminen on mahdollista vain sekä toimintakulttuurin että yhteiskuntasuhteen laajan ja kriittisen analysoinnin avulla. Arkeologian historia historiana kohtaa tässä arkeologian historian arkeologiana. Tätä käsiteltiin lyhyesti jo sivulla 37.

Edellä hahmotellun kaltainen arkeologian yhteiskuntasuhteen historia on samalla osa arkeologisten tulkintojen historiaa. Arkeologisten tulkintojen muutosta ajassa on mahdollista analysoida ilman pohdintaa suhteesta yhteiskuntaan ja muuhun ympäröivään todellisuuteen. Toisaalta samanaikaisesti on analysoitava tieteen sisäistä teoreettis-metodologista

kehitystä ja kysyttävä, mitkä muutokset ovat johtuneet ulkoisista impulsseista ja milloin taustalla ovat tieteen sisäiset tekijät kuten entisten tulkintojen kanssa yhteen sopimattomat uudet havainnot.

## Henkilöhistoriaa

Arkeologian henkilöhistoriaa on harjoitettu lähinnä kirjoittamalla arkeologien elämäkertoja (ks. yleisesti Gillberg 1999). Niitä on ilmestynyt etenkin anglosaksisessa maailmassa ja ne ovat noudatelleet pääasiassa yleisen henkilöhistoriankirjoituksen trendejä. Pienissä piireissä kuten esimerkiksi käsiteltäessä pohjoismaisen arkeologiyhteisön vaiheita henkilöhistorian kautta on melko luontevasti tavoitettu myös yleisempiä näkökulmia (esim. Baudou 2012). Nimittäin vaikka henkilölähtöisyys voi hukuttaa alleen yhteiskunnallisia ilmiöitä, se voi joskus auttaa sovittamaan yleisten kehitystrendien tarkastelun inhimilliseen mittakaavaan. Elämäkertojen kohteiksi on tavallisesti valittu niin sanottua yleistä arvostusta nauttivia tutkijoita ja merkittäviksi arvioitujen tieteellisten tulosten tuottajia. Käsitteet siitä, mitä ”yleinen arvostus” ja ”merkittävät tulokset” ovat, ovat vaihdelleet eri aikoina ja eri tutkijayhteisöissä. On voinut puhua myös sankaritarinoiden tavoittelusta, mutta lähestymistavan vaarat tiedostetaan nykyisin jo melko hyvin. Tutkijaelämäkerran tehtävänä on muodostaa kuva niistä prosesseista, joiden myötä johonkin yhteiskuntakerrokseen ja asemaan syntynyt ihminen sosiaalistuu oman alansa yhteisöön ja kiinnittyy sen ajatuskollektiiviin. Luovaa työtä tehneen ihmisen elämäkerran erityisproblematiikka liittyy hänen henkilökohtaisen elämänsä ja työnsä tulosten väliseen suhteeseen.

Runsaahkosta nimekemäärästään huolimatta henkilöhistoria ei ole kovin näkyvä osa arkeologian historiankirjoitusta. Ainakin osasyynä tähän on henkilöhistorian arvostuksen yleinen lasku viimeisimmän 40 vuoden aikana. Tähän ovat johtaneet sekä rakenteellisten selitysmallien nousu tavoiteltaviksi että pyrki-

mys tarkastella historiaa enemmän yhteisöjen kuin yksilöiden kautta. Toisaalta mikään ei estä soveltamasta sosiaalisia, ideologisia ja muita rakenteellisia selityksiä myöskään yksittäisen henkilön elämänvaiheisiin ja toimintaan tai käsittelemästä niitä yhteydessä hänen taustayhteisöihinsä. Henkilöhistoriassa näkyy 1990-luvulta alkaen samankaltainen pyrkimys kuin muussakin arkeologian historiassa hakea arkeologian yhteiskunnallisia ulottuvuuksia ja purkaa myyttejä.

Kollektiivibiografiaa ei juuri ole arkeologian historiassa harrastettu – tosin Evert Baudoun kirjoittama Oscar Monteliuksen (1843–1921) elämäkerta (Baudou 2012) on merkittävältä osaltaan Monteliuksen ja Hans Hildebrandin (1842–1913) kaksoisbiografia. Innokkaammin on paneuduttu arkeologiyhteisön historiaan, tieteellisiin ja sosiaalisiin verkostoihin tutkijoiden välillä. Lähestymistapa havainnollistaa sekä tieteellisen työn verkostoituneisuutta sinänsä että erilaisten kontaktien vaikutusta tutkijan työhön. Samalla se on nostanut esiin sen, että arkeologia on lopultakin ollut aina hyvin kansainvälinen tieteenala. Arkeologisten tutkijaverkostojen historiankirjoitusta on kuluvalle vuosikymmenellä harjoitettu sekä Pohjoismaissa, Venäjällä että Länsi-Euroopassa (esim. Díaz-Andreu 2012; Kaeser 2002; Babes & Kaeser (eds.) 2009; Salminen 2014; Kuz'minyh et al. 2014; 2015 ym.).

## Arkeologian historian lähteistä yleisesti

Arkeologian historian lähdeaineisto koostuu toisaalta tavanomaisesta historian tutkimuksen lähdemateriaalista arkistoissa, toisaalta arkeologisen toiminnan tuottamista kokoelmista museoissa. Muisti- ja perimätietoakin on, mutta se on sattumanvaraista, eikä sen luotettavuutta voida läheskään aina varmistaa. Tässä luvussa esiintyvät aineistoesimerkit ovat Suomesta, mutta suomalaisen arkeologian historiaa valaisevaa aineistoa on myös naapurimaiden arkistoissa.

Lähdeaineisto syntyy aina jonkin konkreettisen toiminnan tuloksena. Sitä seuraavien erilaisten muodostumisprosessien kuluessa osa aineistosta karsiutuu pois ja osa valikoituu talteen joko tietoisesti säilytettynä tai sattumanvaraisesti jääneenä. Siksi on muistettava aina kysyä, onko säilynyt aineisto edustava suhteessa kaikkeen olemassa olleeseen.

Historiallinen lähdemateriaali jaetaan jäänkölähteisiin ja kertoviin lähteisiin. Jäänkölähde on jonkin toiminnan itsensä tuottama dokumentti, kertova lähde puolestaan selostaa toimintaa ulkopuolelta. Jäänkölähdekin on kertova lähde jostakin toisesta ilmiöstä, ja jonkin toiminnan suhteessa kertova lähde on jäänkö jostakin toisesta toiminnasta. Historiantutkimuksen lähdekritiikki jakautuu puolestaan sisäiseen ja ulkoiseen. Ulkoinen lähdekritiikki keskittyy selvittämään lähteen aitoutta eli sitä, onko lähde sitä, mitä se väittää olevansa tai sen väitetään olevan. Sisäinen lähdekritiikki selvittää lähteen tietojen paikkansapitävyyttä. Klassinen lähdekritiikin periaate on, että tietoa voi pitää luotettavana, jos kaksi toisistaan riippumatonta lähdettä vahvistaa sen (Renvall 1965). Koska tätä ei voi läheskään aina noudattaa, usein on lähdettävä siitä kysymyksestä, onko lähteen antama kuva mahdollinen ja millä edellytyksillä ja mitä lähdeaineisto kokonaisuutena voi kertoa.

Perinteinen tuotetta eli lopullista tulkintaa korostava historiankirjoituksen näkökulma perustuu pääasiassa julkaistuihin tutkimuksiin. Tutkimusprosessia korostava lähestymistapa nostaa rinnalle kaiken tutkijan jäämistöön sisältyvän aineiston, joka voi antaa tietoa siitä, miten johonkin tulkintaan on päädytty. Tätä materiaalia ovat esimerkiksi aineistomuistiinpanot, käsikirjoitusluonnokset ja yhteyksistä kollegoihin kertova kirjeenvaihto. Nykyinen lähestymistapa painottaa nimenomaan tutkimusprosessin analysointia. Tosin myös tutkimustulosten vertaileva analysointi voi tuottaa merkittävää uutta tietoa.

Arkeologinen esinemateriaali valaisee sekä museohistoriaa että arkeologisten metodien ja tulkintojen kehitystä. Se antaa mahdol-

lisuuden tarkastella löytöaineiston talteenoton periaatteiden kehitystä, selvittää esinekeräilijöiden keruutyön lähtökohtia ja kaivausmetodiikan kehitystä. Kerääjien kokoelmia tutkitessa heidän keruuperiaatteensa ja keruutaan ohjanneet tekijät voidaan yrittää suhteuttaa kerääjän toiminta-alueen esihistorian kuvaan.

Myös kuva-aineistolla on paljon annettavaa arkeologian historian tutkimukselle. Kuvia ei ole yleensä mielletty itsenäiseksi lähderyhmäksi, vaikka pitäisi, ja siksi niitä on etsittävä muun arkeologisen tai museoaineiston joukosta. Kuvat kertovat esimerkiksi kenttä- ja museotyön periaatteista, menetelmistä ja olosuhteista, muinaisjäänköksistä sekä henkilöistä ja heidän verkostoistaan.

Lehdistö on varteenotettava arkeologian historian lähde. Etsittäessä tietoa olleesta asiailtilasta se voi olla muistitiedon tavoin epäluotettava, mutta jos pohditaan nimenomaan arkeologisen toiminnan julkista kuvaa, asetelma muuttuu. Varsinkin ennen toista maailmansotaa arkeologit kirjoittivat yleisesti sanoma- ja aikakauslehtiin. Lehdistö voi kertoa myös siitä, millainen arkeologien ja paikallisyhteisöjen suhde on ollut. Sanomalehtiaineiston digitoinnin myötä on avautunut uudenlaisia mahdollisuuksia myös digitaaliselle arkeologian historian tutkimukselle.

Arkeologian historian lähdeaineiston yleiskuvassa korostuu 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun tutkijoiden toimintaan ja tutkimukseen liittyvä materiaali. Se on huomattavasti monipuolisempaa ja luonteeltaan yleiskulttuurisempaa kuin myöhempien sukupolvien jäämistö. Tuolloin tieteellinen toiminta nähtiin vielä laaja-alaisena yhteiskunnallisena kulttuurityönä, keinona ja välineenä toteuttaa yhteiskunnallista tehtävää. Muuttuessaan erikoistuneeksi toimintakentäksi tiede putosi muun yhteiskunnallisen vaikuttamisen ulkopuolelle, ja siksi myös sen jälkeensä jättämässä lähdeaineistossa korostuu nimenomaan tieteen sisäisten tehtävien toteuttaminen. Toisen maailmansodan jälkeiseen aikaan liittyvä arkeologian historian aineisto painottuu erilaisille virallisen toiminnan tasoille.

## Instituutiohistorian aineistoa

Suomen arkeologian historiaan liittyvä hallinnollinen aineisto valaisee lähinnä kysymyksiä, joista on tehty hallinnollisia päätöksiä ja jotka ovat johtaneet toimenpiteisiin. Sen pohjalta muodostuu helposti yksiviivainen kuva menneisyydestä, koska se jättää monet sivupolut näkymättömiin. Pitkälti sama koskee myös yhdistysten päätöksentekoa. Hallintotasoon kuuluvat tutkimuksen taustaedellytyksiä määrittävät rakenteet, niiden toiminta, ratkaisut ja perustelut, Suomen oloissa etenkin Museovirasto, eräät muut museot ja tutkimusta rahoittavat säätiöt sekä Suomen Akatemia. Myös tieteellisillä seuroilla on ajoittain sanansa sanottavanaan tällä tasolla varsinkin tutkimusten julkaisijoina. Hallintotason arkistoaineisto valaisee sitä, mitä on pidetty tutkimisen ja julkaisemisen arvoisena, mitä on rahoitettu. Osa tätä tasoa omalla erityisellä tavallaan ovat yliopistot. Kysymys siitä, mitä ja miten eri aikoina on opetettu, on arkeologian historiassa keskeinen.

Tieteellisen keskustelun ja ajatusten-vaihdon tasona toimivat tieteelliset kongressit, seminaarit ja muut instituutiot. Tämä toimintakenttä leikkaa hallintotasoa etenkin erilaisten tutkija- ja luennoitsijavierailujen yhteydessä. Tieteelliset seurukset kuuluvat hallintoasemansa lisäksi myös tälle vapaan kansalaistoiminnan tasolle. Syntynyt arkistoaineisto valaisee tutkijayhteisön kanssakäymistä, tutkijoiden keskuudessa esitettyjä ideoita ja niiden liikkumista. Sitä on hajallaan esimerkiksi erilaisten tieteellisten tutkimuslaitosten ja seurojen kokoelmissa. Lisävaloa tämälapsaisen tieteellisen keskustelun historiaan antaa usein tutkijoiden välinen henkilökohtainen kirjeenvaihto.

Ongelmallisia historian tutkimuksen kannalta ovat erilaiset puoliorganisoidut ryhmät kuten 1980-luvun lopussa Helsingin yliopiston Hämäläis-Osakunnan alaisuudessa toiminut Rapola-kansalaisliike. Sen perustaja-organisaatiot olivat lähinnä yhdistyksiä, mutta sen omasta toiminnasta ei ole pöytäkirjoja eikä kokousmuistioita, vaan aineisto koostuu lähinnä

niä liikkeen julkista toimintaa selostaneista lehtileikkeistä.

Käytännön tutkimuksen toteutustaso kuvastuu arkeologiassa ennen kaikkea kenttätöraporteissa ja niihin liittyvässä dokumentaatiassa. Ne ovat mitä tyyppisin jäänne-lähde. Arkistoaineiston lisäksi tähän ryhmään kuuluvat kokoelmiin hankitut löydöt. Konkreettisten arkeologisten kysymysten lisäksi ne valaisevat myös arkeologian toimintaperiaatteiden ja lähestymistapojen historiallista kehitystä.

Suomen keskeisin arkeologian historian arkisto Museovirastossa sisältää sekä viraston ja sen edeltäjän Muinaistieteellisen toimikunnan pöytäkirjat ja muut hallintodokumentit, arkeologiset kenttätöaineistot että löydöt. Museovirastossa on myös Suomen Muinaismuistoyhdistyksen arkisto. Myös esimerkiksi yliopistoilla on vähintään niiden omaa toimintaa valaisevia arkistoja.

## Arkeologiyhteisön historian aineksia sekä henkilöhistoriallisia kokoelmia

Arkeologiyhteisön sisäinen folklore tai muistitieto koostuu suorista muistikuvista, jotka on merkitty muistiin ilman välikäsiä, ja toisen käden perimätiedosta, ”perimäjuoruista”, joiden alkuperä on jo hämartynt. Perinteinen historian tutkimus on korostanut muistitiedon epäluotettavuutta, mutta jos näkökulmaksi valitaan sen tarkastelu, miten asiat ja ilmiöt on koettu (tai miten ne koetaan koetun) ja miten ne muistetaan, muistitiedon ei enää oletetakaan kertovan totuutta.

Varsinaista folklorea, arkeologiyhteisön tarinaperinnettä ei välttämättä ole tarkoituskaan analysoida samoilla kriteereillä kuin historiallista muistitietoa eikä sen siis välttämättä oleteta kertovan todellisista ilmiöistä. Yleisellä tasolla arkeologien perimätieto ja folklore haastavat pohtimaan, missä määrin ja millä tavoilla henkilökohtaisen elämän alueelle kuuluvat ilmiöt vaikuttavat tieteelliseen toimintaan.

Arkeologisen muistitiedon keruuseen haastatteluin ja muunkin arkeologifolklorein koaamiseen on Suomessa vasta alettu herätä.

Henkilöarkistojen kattavuus riippuu siitä, onko tutkija tallettanut materiaalia tietoisesti, systemaattisesti ja koko uransa ajan samoilla periaatteilla. Miten muutot, sodat ja tulipalot ovat vaikuttaneet? Mitä on tapahtunut tutkijan kuoleman jälkeen arkiston ehkä tultua perillisten haltuun? Onko kokoelma saatu arkistoihin ja onko sitä siinä vaiheessa karsittu? Henkilökohtainen taso on tallentunut erilaisiin muistiinpanoihin, kirjeenvvaihtoon ja päiväkirjoihin. Henkilöhistoriallisen aineiston käyttöön liittyy tutkimuseettisiä kysymyksiä, jotka eivät ajankohtaistu esimerkiksi hallinnollisen aineiston yhteydessä.

Suomalaisen arkeologian historiasta voi ottaa kolme keskenään erilaista esimerkkiä, jotka valaisevat henkilöarkistojen säilymistä. Professori Aarne Michaël Tallgren (1885–1945) oli erittäin tietoinen asemastaan osana erilaisia historiallisia jatkumoina. Historiatietoisuus läpäisi myös hänen vanhempiensa ja sisarustensa ajattelun. Niinpä he kaikki tietoisesti tallettivat toiminnastaan kertovaa materiaalia. Tallgrenia ympäröi sekä omaisten että oppilaiden ihailu, joka kannusti säilyttämään häneen liittyviä dokumentteja, ehkä henkilökulttuurisakin mielessä. Lisäksi perheenjäsenten välinen kirjeenvaihto oli vilkasta ja on säilynyt hyvin. Siksi Tallgrenin arkistoaineisto on runsasta ja monipuolista, mutta se on jakautunut viiteen eri arkistoon. Hänen arkeologinen tutkimusarkistonsa kuuluu Museovirastolle. Hänen keräämänsä arkeologimuotokuvien kokoelma puolestaan on Kansallismuseon historiallisella osastolla, jossa se on luetteloitu esineinä. Tallgrenin tieteellinen kirjeenvaihto, ehdottomasti suomalaisen arkeologian historian tärkein kirjeenvaihtoaaineisto, on pääasiassa Kansalliskirjastossa, pieneltä osaltaan Museovirastossa. Tallgrenin perheen kirjeenvaihto on ruustinna Jenny Maria Montin-Tallgrenin (1852–1931) kokoelmassa Kansallisarkistossa, ja pieni määrä henkilöhistoriallista aineistoa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkiston

kulttuurihistorian kokoelmissa jakautuneena kolmeen eri kokonaisuuteen.

Dosentti Julius Ailiosta (1872–1933) puolestaan kerrotaan perimätietona, että saatuaan syöpädiagnoosin hän olisi ensiksi järjestänyt arkistoaineistonsa ja mennyt vasta sen jälkeen sairaalaan, josta ei enää elossa palannut. Pitipä perimätieto paikkansa tai ei, Ailion arkisto, jota säilytetään Museoviraston arkistossa, on joka tapauksessa sekä hyvässä järjestyksessä että voimakkaasti karsittu. Esimerkiksi kirjeenvaihto puuttuu täysin.

Pitkälti Ailioon rinnastettavalla tavalla toimi myös professori Ella Kivikoski (1901–1990). Suurimman osan kirjeenvaihdostaan hän hävitti. Varhaisemmat päiväkirjansa tai ainakin suurimman osan niistä Kivikoski ilmeisesti poltti vuonna 1944 pelätessään Suomen joutuvan Neuvostoliiton miehittämäksi, mutta myöhemmät päiväkirjat ovat säilyneet Kansallismuseossa ja hänen niille määräämänsä salassapitoaika on juuri päättynyt. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkisto sisältää sen vähän, mitä Ella Kivikosken kirjeenvaihdosta on säilynyt.

Useita henkilöhistoriallisia kokoelmia on Museoviraston arkistossa, tärkeimpinä Johan Reinhold Aspelinin (1842–1915), Hjalmar Appelgren-Kivalon (1853–1937), Alfred Hackmanin (1864–1942), Julius Ailion, Aarne Äyräpään (1887–1971) ja osaksi A. M. Tallgrenin arkistot sekä kansatieteellisen aineiston yhteydessä säilytettävä Axel Olai Heikelin (1851–1924) kokoelma.

Kahden merkittävän ruotsinkielisen arkeologin, Carl Axel Nordmanin (1892–1972) ja Carl Fredrik Meinanderin (1916–2004), aineistot kuuluvat Svenska Litteratursällskapet i Finlandin kokoelmaan. Meinanderin kirjeenvaihto, joka ulottuu 1930-luvulta 2000-luvulle, on ajallisesti myöhemmin kattavasti säilynyt suomalaisen arkeologin kirjekokoelma. Aukollisemmin säilynyt on Ari Siiriäisen (1939–2004) kokoelma Helsingin yliopiston entisen arkeologian oppiaineen arkistossa.

## Avoimia tutkimuskysymyksiä 2020-luvun alussa

Kysymys, mikä on kysymys, on jo sinänsä kysymys. Suomalaisen arkeologian historian tutkimuksen piirissä lähes kaikki on vielä tutkimatta. Myös yleiseurooppalaisesti ja -maailmallisesti selitettävää on yhä paljon. Huomion kiinnittäminen aiempaa enemmän tieteen ja muun yhteiskunnan suhteeseen on tuonut uudemman tarkastelun alaisiksi sellaisiakin aihepiirejä ja alueita, joista aiemmin on ehkä jo kirjoitettu.

Vähän tutkittuja alueita arkeologian historiankirjoituksessa ovat esimerkiksi tieteen sisäisten ja ulkoisten tekijöiden vuorovaikutus tieteellisten kysymyksenasettelujen taustalla sekä käytännön työmenetelmien kehitys. Sisäisten ja ulkoisten tekijöiden suhteen jääminen marginaaliin johtuu suureksi osaksi juuri viime vuosina vallinneesta käsityksestä, että ideologiset tekijät määräävät arkeologiankin suuntautumisen tieteen sisäisistä tekijöistä riippumatta, vaikka tosiasiaa kohti uusia tutkimuskysymyksiä ovat kuitenkin voineet ohjata myös tieteen sisäiset lähtökohdat. Yhteiskunnallinen intressi voi puolestaan arvottaa tieteen sisältä nousseen kysymyksen yleisellä tasolla merkitykselliseksi tai merkitysettömäksi. Se ei kuitenkaan sanele sen syntyä tai nousua tutkijan tietoisuuteen. Tämä vuorovaikutussuhde kaipaakin uutta analysointia.

Tutkimaton kenttä on suomalaisen arkeologian laajeneminen 1970-luvulla. Aihepiiriin on tarjolla erilaisia näkökulmia kuten esimerkiksi käytännön tutkimuksen organisointi, arkeologian asema ja painoarvo kaupungistumisen aiheuttaman yhteiskunnallisen muutoksen pyörteissä. Pintatason muutoksiin liittyy myös arkeologian teoreettis-metodologinen uudistuminen ainakin akateemisella tasolla, mikä johtaa kysymään, muodostuiko kaksi arkeologiaa, akateeminen ja hallintoarkeologia vai omaksuiko koko arkeologiyhteisö (tai edes oleellinen osa siitä) teoreettiset uudistukset. Voiko tämän jälkeen yhä puhua yhdestä arkeologiyhteisöstä vai pikemmin useista? Kysymys saa uutta merki-

tystä tultaessa lähemmäs nykyaikaa, jolloin arkeologian opetus on vakiintunut muuallakin kuin Helsingissä. Edelleen voi kysyä käytännön kulttuurihistoriallisella ja mikrohistoriallisella tasolla, miten esimerkiksi 1970-luvun nuoret arkeologit kokivat oman toimintansa. Kyse on siis myös voimakkaasti 1940-luvulla ja 1950-luvun alussa syntyneiden arkeologien sukupolvikokemuksen selvittämisestä.

Suomessa vielä kokonaan analysoimaton tutkimusalue on arkeologisten kenttätutkimusmenetelmien kehitys. Muualla Euroopassa tähän ongelmakenttään on jo kiinnitetty huomiota (esim. Jensen (red.) 2012). Perimätiedossa vallitsee erilaisia käsityksiä entisistä arkeologeista kenttätutkijoina, yksi on saanut maineen hyvänä ja tarkkana tutkijana, toinen huonona, mutta pitävätkö perimätiedot todella paikkansa? Miten suomalaisen arkeologian kenttätutkimusmenetelmien kehitys on suhteutettavissa muiden maiden kehitykseen ja miten tilanne näissä kaikissa suhteissa on muuttunut ajan kuluessa?

Yksittäisten muinaisjäännösten tai laajempien muinaisjäännöskokonaisuuksien tutkiminen kohdebiografisesta näkökulmasta voi tarjota myös yleisempää informaatiota arkeologian historiasta. Miksi jotakin kohdetta on tutkittu, miksi jotakin toista ei tai miksi jonkin kohteen tutkimus on katkennut kenttätöiden jälkeen? Millaisille kysymyksille ja tutkimuskohteille on kulloisessakin yhteiskunnallisessa ilmapiirissä ollut tilausta? Ovatko ei-toivotut tulokset katkaisseet tutkimuksia ja miten?

Edellisestä päästään laajentaen kysymykseen eri paikkojen merkityksen muodostumisesta arkeologiassa. Miten arkeologian historia hahmottuu paikkojen kautta tarkasteltuna? Miten paikat ovat saaneet merkityksensä esihistorian narratiiveissa? Ennen kuin tällaisiin syvälle meneviin kysymyksiin päästään, kaivataan kuitenkin Suomen arkeologisen kenttätutkimushistorian peruskartoitusta.

Arkeologian suhde lähitieteisiin eri aikoina ja eri yhteyksissä tarjoaa useita kiintoisia näkökulmia. Arkeologia on ollut lähitiedesuhteessaan sekä antaja että ottaja, ja tämän vaihdon historiallisten juurten kiinnostavuus

muuttuu sitä ilmeisemmäksi, mitä enemmän arkeologit tekevät yhteistyötä toisten tieteiden edustajien kanssa ja mitä enemmän he omaksuvat toisten tieteiden tuloksia osaksi omaa tutkimustaan. Millaiset ovat olleet tieteenalojen vuorovaikutussuhteet ja onko jokin tiede dominoinut toisia?

Millaisia ovat olleet arkeologiyhteisön sisäiset opettaja–oppilas-suhteet? Miten tieteellinen perintö on välittynyt, missä on esiintynyt katkoksia ja miten eri sukupolvet ovat erottautuneet? Ovatko tutkijat pyrkineet säilyttämään opettajiltaan omaksumansa tutkimusongelmat, metodit ja lähestymistavat vai ajan mittaan muuttamaan niitä tai suorastaan syrjäyttämään ne, ja millaisia tieteen sisäisiä ja ulkoisia vaikuttimia taustalla on?

Arkeologian tutkijasukupolvet tarjoavat kiinnostavia tutkimuskysymyksiä. Tutkijasukupolven tunnusmerkkeinä on yleensä jokseenkin sama ikä, yhteiset intressit tieteessä ja ennen kaikkea edellytykset tasaveroiselle keskinäiselle suhteelle. Tutkimusongelmaksi hahmottuu silloin esimerkiksi, miten tällaiset tutkijasukupolvet muotoutuvat ajatuskollektiiveina ja kuinka yhtenäisiä ne ovat tieteellisiltä intresseiltään. Onko sukupolvirajoja rikottu ja onko tutkijoita jäänyt ulos sukupolvensa muodostamasta ryhmästä ja miksi? Tässä hedelmällisiä lähtökohtia voi tarjota mikrohistoriallinen lähestymistapa, ihmisten tutkiminen pieniyhteisön jäsenenä.

Mitä tulee arkeologian henkilöhistoriaan, on kysyttävä, voiko ketään suomalaista arkeologia pitää sellaisena yleisenä yhteiskunnallisena tai kulttuurivaikuttajana, että hänen elämällään ja toiminnallaan olisi kantavuutta oman erikoisalan ulkopuolella. Tällaisiksi voi Suomen oloissa kuvaila lähinnä J. R. Aspelinia, Julius Ailiota, Sakari Pälsiä (1882–1965) ja A. M. Tallgrenia. Enimmäkseen arkeologien yhteiskunnalliskulttuurinen vaikutus on kuitenkin syntynyt omalla erikoisalalla toimimisen kautta, jos on ollut syntyäkseen. Tutkimuksella on yhä annettavaa tämän näkökulman selvittelyssä.

Elämäkertakirjallisuuden yhteydessä on joka tapauksessa aina pohdittava tehtyjen valintojen kriteerejä.

Arkeologian historian tulee tarkastella muinaistutkimusta myös ulkopuolelta, esimerkiksi arkeologista tutkijana ja arkeologiasta tieteenä julkisuudessa eri aikoina vallinnutta ja vallitsevaa kuvaa. Ovatko arkeologien itsensä työstään antama kuva ja toisten sille piirtämä hahmo kovinkin kaukana toisistaan? Missä suhteissa ne poikkeavat toisistaan eniten ja miksi? Onko julkisuus ohjannut yleisön arkeologiakuvan muodostumista? Läheisesti tähän liittyy kysymys populaarin muinaisuus käsityksen kehityksestä ja oleellisista piirteistä etenkin suhteessa siihen muinaisuuskuvaan, jota tutkijat ovat yrittäneet luoda. Kysymys avautuu myös siitä näkökulmasta, miten tutkijoiden viestit on populaarissa levityksessä tulkittu. Tässä kohtaa- vat myös arkeologian historia ja nykyisyys.

Arkeologisten argumenttien käyttöö yhteiskunnallisessa (esim. kaavoitusta ja muuta yhdyskuntasuunnittelua koskevassa) keskustelussa ei kuitenkaan ole vielä arkeologian historiografiassa tutkittu. Millaisia ideologisia ja käytännöllisiä tavoitteita arkeologisilla argumenteilla on eri aikoina haluttu edistää?

Edellä hahmotellut kysymykset ovat kaikki koskeneet arkeologisessa tutkimuksessa keskeisiä osa-alueita. Arkeologian historiografian pitäisi omistaa huomiota myös sille, mikä on jäänyt syrjään. Mitä marginaaleista löytyy? Tässä yhteydessä on kuitenkin erityisesti muistettava, että on tarkasteltava vain sellaisia tutkimuksen lähestymistapoja ja kysymyksiä, jotka ovat olleet kulloisenkin ajan omista lähtökohdista katsottuina mahdollisia.

Arkeologian historiografian kenttä on avoin monenlaisille kysymyksenasetteluille ja lähestymistavoille. Tutkimusala odottaa Suomessa edelleen lopullista vakiintumistaan. Mitä monipuolisemman tarkastelun kohteeksi muinaistutkimuksen vaiheet pääsevät myös meillä, sitä lähempänä olemme sitä, että se lunastaa itselleen vakiintuneen paikan tieteellisenä intressinä.

## Bibliografia

- Babes, M. & M.-A. Kaeser (eds.) 2009. *Archaeologists without Boundaries: Towards a History of the International Archaeological Congresses (1866-2006)*. – *Archéologues sans frontières: Pour une histoire de Congrès archéologiques internationaux (1866-2006)*. BAR International Series 2046. Oxford: Archaeopress.
- Baudou, E. 2004. *Den nordiska arkeologin – historia och tolkningar*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien.
- Baudou, E. 2012. *Oscar Montelius. Om tidens återkomst och kulturens vandringar*. Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien & Bokförlaget Atlantis.
- Díaz-Andreu, M. 2007. *A World History of Nineteenth-Century Archaeology. Nationalism, Colonialism, and the Past*. Oxford: Oxford University Press.
- Díaz-Andreu, M. 2012. *Archaeological Encounters. Building Networks of Spanish and British Archaeologists in the 20th Century*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Díaz-Andreu, M. & Champion, T. (eds.) 1996. *Nationalism and archaeology in Europe*. London: UCL Press.
- Formozov, A. A. [Формозов, А. А.] 2004. *Русские археологи в период тоталитаризма. Историографические очерки*. Москва: Знак.
- Gillberg, Å. 1999. *Arkeologiska självbilder. En arkeologihistorisk studie av levnadsteckning och biografi i svensk arkeologi under 1900-talet*. Gotarc, Serie C. Arkeologiska skrifter No 25. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Gustafsson, A. 1996. *Arkeologins egna historier. Reflexioner kring arkeologihistoria, dess historiografi och användningar*. Gotarc, Serie C. Arkeologiska skrifter No 12. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Gustafsson, A. 2001. *Arkeologihistoria som historia och som arkeologi. Studier i arkeologins egenhistorier*. Institutionen för Arkeologi, Göteborgs universitet, Gotarc Serie B. Archaeological Theses 17. Göteborg University, Department of archaeology.
- Härke, H. (Hrsg.) 2002. *Archaeology, Ideology and Society. The German Experience*. 2nd, revised edition. Gesellschaften und Staaten im Epochenwandel, Band 7. Frankfurt a. M., Berlin, Bern, Bruxelles, New York, Oxford, Wien: Peter Lang.
- Immonen, V. 2016. *Tutkimuksen ja hallinnon riskiallokossa. Muinaistieteellinen toimikunta 1917–1972*. Suomen muinaismuistohallinnon historia 2. Museoviraston julkaisuja 3. Helsinki: Museovirasto.
- Jensen, O. W. (red.), 2012. *Histories of archaeological practices. Reflections on methods, strategies and social organisation in past fieldwork*. The National Historical Museum, Stockholm, Studies 20. Stockholm: The National Historical Museum.
- Kaeser, M.-A. 2002. On the international roots of prehistory. *Antiquity* 76: 170–177.
- Kehoe, A. B. 1989. Contextualizing Archaeology. A. L. Christenson (ed.), *Tracing Archaeology's Past. The Historiography of Archaeology*. Carbondale: Southern Illinois University Press.
- Klindt-Jensen, O. 1975. *A History of Scandinavian Archaeology*. London: Thames & Hudson.
- Kohl, P. L. & C. Fawcett (eds.) 1995. *Nationalism, politics and the practice of archaeology*. Cambridge, New York & Melbourne: Cambridge University Press.
- Kuz'minyx, S. V., Detlova, E. V., Salminen, T., Safonov, I. E. [Кузьминых, С. В., Детлова, Е. В., Салминен, Т., Сафонов, И. Е.] 2014. А.М. Тальгрэн и российская археология. *Археология евразийских степей* 20, Ананьинский мир: истоки, развитие, связи, исторические судьбы: 7–41. Казань.
- Kuz'minyx, S. V., Detlova, E. V., Salminen, T., Safonov, I. E. [Кузьминых, С. В., Детлова, Е. В., Салминен, Т., Сафонов, И. Е.] 2015. А.М. Тальгрэн в истории российской археологии. *Тверской археологический сборник* 10/II: 20–41.
- Lang, V. & M. Laneman (eds.) 2006. *Archaeological Research in Estonia 1865–2005*. Estonian Archaeology 1. Tartu: Tartu University Press.
- Marila, M. M. 2018. Finnish Reactions to New Archaeology. *Fennoscandia archaeologica* XXXV: 19–47.
- Musin, A. E. [Мусин, А. Е.] (ред.) 2009. *Императорская археологическая комиссия (1859–1917). К 150-летию дня основания. У истоков отечественной археологии и охраны культурного наследия*. Санкт-Петербург: Российская академия наук, Институт истории материальной культуры.

- Nordbladh, J. 1998. Försök till en arkeologisk självsyn. O. W. Jensen & H. Karlsson (red.), *Arkeologiska horisonter*: 236–241. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Ojala, C.-G. 2009. *Sámi Prehistories. The Politics of Archaeology and Identity in Northernmost Europe*. Occasional Papers in Archaeology 47. Uppsala: Uppsala Universitet, Institutionen för arkeologi och antik historia.
- Platonova, N. I. [Платонова, Н. И.] 2010. *История археологической мысли в России. Вторая половина XIX – первая треть XX века*. Санкт-Петербург: Нестор-История.
- Platonova, N. I. et al. (red.) [Платонова, Н. И. & al. (ред.)] 2011. *История археологии: личности и школы. Материалы Международной научной конференции к 160-летию со дня рождения В.В. Хвойки*. Санкт-Петербург: Нестор-История.
- Renvall, P. 1965. *Nykyajan historiantutkimus*. Porvoo & Helsinki: Werner Söderström Oy.
- Salminen, T. 2003. *Suomen tieteelliset voittomaat. Venäjä ja Siperia suomalaisessa arkeologia 1870–1935*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikauskirja 110. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Salminen, T. 2011. A. M. Tallgren, Totalitarismus und vorgeschichtliche Archäologie. *Prähistorische Zeitschrift* 86/II: 272–288.
- Salminen, T. 2014. *Kollegat, ystävät ja kiistakumppanit. Suomalaisten arkeologien kansainväliset yhteydet 1870–1950*. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikauskirja 122. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Smirnov, A. S. [Смирнов, А. С.] 2011. *Власть и организация археологической науки в Российской империи (очерки институциональной истории науки – начала века*. Москва: Российская академия наук, Институт археологии.
- Steuer, H. (Hrsg.) 2001. *Eine hervorragend nationale Wissenschaft. Deutsche Prähistoriker zwischen 1900 und 1995*. Ergänzungsbände zum Reallexikon der Germanischen Altertumskunde Bd. 29. Berlin & New York: Walter de Gruyter.
- Svešnikova, O. S. [Свешникова, О. С.] 2009. *Советские археологи в поисках первобытной истории. Историческая интерпретация археологических источников в советской археологии 1930–1950-х гг.* Омск: ООО Издат. дом «Наука».
- Talvio, T. 2016. *Suomen kansallismuseo. Ikkuna menneeseen ja tulevaan*. Suomen muinaismuistohallinnon historia 4. Museoviraston julkaisuja 7. Helsinki: Museovirasto.
- Trigger, B. G. 1995. Romanticism, nationalism, and archaeology. P. L. Kohl & C. Fawcett (eds.), *Nationalism, politics, and the practice of archaeology*: 263–279. Cambridge, New York & Melbourne: Cambridge University Press.
- Trigger, B. G. 2006. *A History of Archaeological Thought*. 2nd ed. New York: Cambridge University Press.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston arkeologian dosentti.  
timo.salminen@pp3.inet.fi

### Loppuviite

- 1 Ei ole yksiselitteisiä kriteerejä sille, mitkä tutkimukset ja julkaisut ovat merkittävimpiä, mutta edellä esiin nostetut esimerkit kuvastavat arkeologian historiankirjoituksen eri puolia ja näkökulmia viime aikoina.